

прийняття політичних (суспільно значущих) рішень. Мова йде про спробу подолання на основі полічної організації влади харизматичного та традиційного панування, та намагання оперти легітимність влади демоса на принципи раціоналізму: безособовим міркуванням законності та державного інтересу.

Намагання встановити легітимність влади демосу у середині V – IV століття до н.е. на основі раціонально-легального панування (якщо використовувати термінологію М. Вебера), безумовно, випередило свій час. Натомість, реконструкція раціональних основ демократичної легітимності у афінському полісі дозволяє визначити дієву політичну альтернативу як харизматичному лідерству, популізму та демагогії, так і тоталітарному пануванню. Прагматичний тип політичної раціональності (С. Пролєєв), як противага радянській тоталітарній утопії (й іншим, більш сучасним політичним утопіям), владі натовпу, силі традицій, може стати важливим чинником формування демократичної легітимності влади у сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С. Про дух часу і почуття гумору / С. Аверинцев – Дух і Літера. – №13–14. – С.48–53.
2. Аверинцев С. С. Образ античности / С. С. Аверинцев. – СПб.: Азбука–классика, 2004. – 480 с.
3. Бистрицький С. Державотворення: шляхи легітимациі [Електронний ресурс] / С. Бистрицький // Українська державність у ХХ столітті. – К.: Політична думка, 1996. – С.320–348. – Режим доступу: <http://bystrytsky.org/derzhukr.htm>
4. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика [Електронний ресурс] / Макс Вебер: пер. з нім. О. Погорілий. – К.: Основи, 1998. – 534 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>
5. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т.2. Теоретико-методологічні засади та концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К.: Парлам. Вид-во, 2016. – 704 с.
6. Пролєєв С. В. Метафізика влади: Монографія / С. В. Пролєєв. – К.: Наук. думка, 2005. – 324 с.
7. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон, пер. з фр. Євгена Марічева. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.
8. Суриков І. Е. Аристократія і демос: политическая элита архаических и классических Афин / И. Е. Суриков. – М.: Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 256 с.
9. Фісун О. А. Античні витоки демократичної теорії: метаморфози полісу та парадокси архе: [Електронний ресурс] / О. А. Фісун // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2008. – №810. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10063>

References

1. Averyncev S. Pro dux chasu i pochuttya gumoru / S. Averyncev – Dux i Litera. – №13–14. – S.48–53.
2. Averyncev S. S. Obraz antychnosti / S. S. Averyncev. – SPb.: Azbuka–klassyka, 2004. – 480 s.
3. Bystrycz'kyj Ye. Derzhavotvorennya: shlyaxy legitymacyiy [Elektronnyj resurs] / Ye. Bystrycz'kyj // Ukrainys'ka derzhavnist' u XX stolitti. – K.: Politychna dumka, 1996. – S.320–348. – Rezhym dostupu: <http://bystrytsky.org/derzhukr.htm>
4. Veber M. Sociologiya. Zagal'noistorychni analizy. Polityka [Elektronnyj resurs] / Maks Veber: per. z nim. O. Pogorilyj. – K.: Osnovy, 1998. – 534 s. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>
5. Politychna nauka v Ukraini. 1991–2016: u 2 t. T.2. Teoretyko-metodologichni zasady ta konceptual'ni pidsumky vitchyznyanux doslidzhen' / NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonacz. doslidzhen' im. I. F. Kurasa. – K.: Parlam. Vy'd-vo, 2016. – 704 s.

6. Proleyev S. V. Metafizyka vlady: Monografiya / S. V. Proleyev. – K.: Nauk. dumka, 2005. – 324 s.

7. Rozanvalon P. Demokratychna legitymyst'. Bezstoronnist', reflektivnist', nablyzhenist' / P. Rozanvalon, per. z fr. Yevgena Maricheva. – Ky'yiv: Vy'd. dim «Kyievo–Mogylyanska akademiya», 2009. – 287 s.

8. Surikov I. E. Aristokratija i demos: politicheskaja jelita arhaicheskikh i klassicheskikh Afin / I. E. Surikov. – M.: Fond Sodejstvija Obrazovaniju i Nauke, 2009. – 256 s.

9. Fisun O. A. Antychni vytoky demokratychnoyi teorii: metamorfozy polisu ta paradoksy arxe: [Elektronnyj resurs] / O. A. Fisun // Visnyk Xarkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina «Pytannya politologiyi». – 2008. – №810. – Rezhym dostupu: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10063>

Yakovleva L. I., candidate of political sciences, associate professor, doctoral student of the department of regional policy of the public administration of ORIPA NAPA under the President of Ukraine (Ukraine, Odesa), yakovleva.lilia2016@gmail.com

The sources of legitimacy of democratic power

The article is devoted to the research of the formation sources of a rational basis of democratic power legitimacy. It is determined that the legitimacy of polis power is formed at the crossroads of rational organisation and simultaneous sacralisation of power. The essence of the rational basis of the legitimacy of democratic power is defined by means of the example of ruling of the 'first citizen' of the Athenian polis. It is noted that rationality, as ruling of the impersonal principle of making political decisions, replaced the legitimacy of Pericles who was a rational leader in the Athenian polis.

Keywords: legitimacy of power, democratic legitimacy, rationality, polis, charisma, sacralisation of power.

УДК 32.001:328.132.4:001.891.3

Фурманюк М. І.,

аспірант, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса Національної академії наук України (Україна, Київ), furmanyuk@gmail.com

Артикуляція української державницької ідеології у документах політичних партій в період з кінця ХІХ – до середини ХХ ст.

Виявлено ключові концепти української державницької ідеології, що були спільними для програми політичних партій кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. За допомогою методу аналізу документів, з'ясовано, що, незважаючи на відмінності в ідеологічних позиціях, усі партії – від крайніх лівих до крайніх правих – розглядали як цілі а) здобуття державної незалежності та суверенітету для українського народу, та б) досягнення злуки усіх земель України в одній державі («соборність»). Визначено, що спочатку в документах домінував концепт «незалежності», а ідеологема «державного суверенітету» була явно артикульованою пізніше – у 1917 р. у програмі консервативної Української демократично-хліборобської партії (надалі – УДХП). Встановлено, що первинним стимулом до політичної діяльності, і, зокрема, до ідеологічної державницької творчості українців було прагнення до створення незалежної української держави, про що свідчать перші партійні маніфести.

Ключові слова: українські політичні партії першої половини ХХ ст., українська державницька ідеологія, незалежність, державний суверенітет.

У сучасній Україні інтереси громадян артикують у своїх програмах вже декілька сотень політичних партій, зареєстрованих на сьогодні Міністерством юстиції. Тим не менше, складно знайти серед них цілісних в ідеологічному відношенні політичних суб'єктів, які б після свого приходу до влади базували власну політику на системі поглядів, закладених у партійних і передвиборчих програмах. Реалізація проблеми політичної відповідальності вимагає

збереження політиками протягом тривалого часу чіткої ідеологічної позиції, що дозволило б громадянам робити осмислений і тому вільний вибір, а політичним силам дало б легітимності. Покращити вітчизняну ситуацію може вивчення ідеологій і застосування їх у партійно-політичному будівництві. Водночас, специфікою України, як нового суб'єкта міжнародної політики, є гострота проблеми консолідації суспільства і політичного класу, сприяти досягненню якої могла б державницька ідеологія. Тому, дослідження її витоків у партійних документах, розроблених українцями, в цілому є актуальним.

Основою для вивчення процесу формування ідеологем державності наприкінці XIX – на початку XX ст. є праці, присвячені діяльності окремих партійних чи громадських об'єднань розгляданого періоду та ключових особистостей. Чимало напрямів у цьому напрямі доклали О. Рафальський, Ю. Шаповал, П. Гай-Нижник, Т. Бевз, Ф. Турченко, В. Солдатенко, В. Сарбей, С. Кульчицький, Г. Касьянов, І. Соляр, С. Донченко, І. Гирич, О. Ситник, О. Любовець, П. Киридон, І. Бегей, В. Виздрик, Н. Шип, Л. Шаповал, А. Магурчак, С. Корновенко, Н. Клименко, В. Верстюк, О. Голобуцький, В. Кулик, В. Васильєв, К. Мельничук, Ю. Дірявка, А. Кліш, Р. Делятинський, В. Стойко, С. Білокінь, О. Вербова, О. Кульчицька, О. Березовський. Зокрема, В. Васильєв і С. Кульчицький обґрунтували ілюзорність державності Української соціалістичної радянської республіки (далі – УСРР) у складі Союзу радянських соціалістичних республік (далі – СРСР) – централізованого засобами партійної диктатури з боку російської більшовицької партії В. Леніна.

Водночас, попри значні історичні та політологічні дослідження щодо окремих постатей чи політичних партій останніх декад XIX та першої половини XX ст., узагальнення розвитку тогочасної модифікації державницької ідеології досі не здійснювалися.

Варто відзначити, що у вітчизняній науковій літературі вивчено ідеологічну генеалогію та історичну канву формування концепту «соборності». Цьому, зокрема, присвятили свої праці М. Панчук, О. Реєнт, І. Гошуляк, Я. Калакура, І. Бредун, В. Кондратюк, В. Старічева, Т. Нагорна. Тим не менше, за винятком цієї ідеологеми, у академічних роботах відсутня увага до аналізу інших структурних елементів української державницької ідеології.

Метою статті є виявити ключові концепти української державницької ідеології, спільні для програм українських політичних партій кінця XIX – першої половини XX століття.

Свої перші ідеологічні кроки до державності українці зробили на початку останньої декади XIX ст. синхронно у складі обидвох імперій (Російської та Австро-Угорської), підданими яких вони були. На західно-українських землях у 1892 р. була схвалена Програма галицьких народників¹, у якій з самого початку

стверджувалося: «Ми Русини галицькі, частина народу русько-українського, понад 20-ти мільйонного, що має за собою тисячолітнє історичне минуле, – народу, що утративши самодільність державну боровся віками за свої права державно-політичні, а ніколи не зрікався і не зрікається прав самостійного народу» [1, с. 17].

У цей же час, на східно-українських землях у програмному документі під назвою «Декларація віри молодих українців» Братство Тарасівців стверджувало: «Кожна нація має свою мову, звичаї, історію, культуру і взагалі свій світогляд, одним словом, власне психічне я» [2, с. 19]. Необхідність буття для українців, як окремої нації Тарасівці аргументували, насамперед, загальнозрозумілим фактом цінності кожної національної одиниці для людського поступу. Інший аргумент стосувався Російської імперії, яка, за їх словами, «так багато розмаїтого люду скувала і сковує своєю державною ідеєю» і неспроможна «ні сама поступати уся разом, а також і не дає змоги вільно поступати поодиноким народам, що сковані її кайданами» [2, с. 19–21]. Очевидно, що з такими поглядами це об'єднання не могло бути легальною партією в умовах тогочасної імперії Романових, в якій були заборонені будь-які прояви української мови у публічній сфері. Саме тому оприлюднення цієї програми у Харківському університеті 10 березня 1893 р. слід вважати серйозним політичним кроком Братства Тарасівців, ключові лідери якого переслідувалися протягом наступних років, і деякі з них були позбавлені волі.

У західній частині України, що входила до складу держави з відносно більшим рівнем свободи, на межі XIX і XX ст. відбулись публічні заходи, у документах яких також були недвозначно заявлені вимоги української молоді щодо створення окремої держави. У заклику до участі в Другому вічі, яке відбулося влітку 1900 року у Львові, зазначалось: «Справа самостійної України перейшла вже із сфери мрій в обсяг життя й боротьби ... Нашим обов'язком є односердно та одностайно, друг при друзі, гучно та твердо проголосити світові, що найвищою ціллю, найвищою ідеєю національно-політичних змагань усієї молоді є незалежна Україна» [3, с. 75–76]. У цьому ідеологічному маніфесті, що став поштовхом до політичної участі львівських студентів у невеликому тогочасному майдані, як бачимо, ставиться ідеологема «незалежності».

З такими ж закликами на початку 1900 року виступила створена у Харкові Револьюційна українська партія (далі – РУП), з якої протягом наступного десятиліття шляхом відколів, реорганізацій та перейменувань вийшли громадські об'єднання з різною ідеологією [4]. Тогочасні дослідники, не надто віддалені від тих подій часом, ще у 1919 р. зауважували, що *РУП виступила у своїх перших кроках з гаслом незалежної України*; виникнення згодом різних підходів до політичної тактики було зумовлене наявністю в РУП «усіх, хто вважав себе українцями» [5, с. 7]. Таким чином, спільною об'єднувачою платформою і початковим програмним імпульсом до не зовсім безпечної політичної діяльності в Російській імперії для засновників РУП (як і для учасників Братства Тарасівців) була *національно-визвольна ідея окремої української держави*. Саме тому, першим виданням РУП була програма під назвою «Самостійна Україна». Цей маніфест, як зазначають укладачі тритомної збірки

¹ Ця програма перегукується з Програмою Українського національно-демократичного стороництва (далі – УНДС), що надрукована у «Ділі» за грудень 1899 р. і починається зі слів: «Ми галицькі Русини, частина українсько-руського народу, що мав колись самостійність державну, відтак боровся віками за свої державно-політичні права» [42, с. 57]. Тут і далі – текст узгоджено з нормами сучасної української.

документів і матеріалів суспільно–політичної думки в ХХ ст. Т. Гунчак і Р. Сольчаник, був своєрідним «політичним *credo*» перших РУПівців [6, с. 61]. «[К] оли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави, – зазначалося у маніфесті, – коли справедливо, що пишній розквіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою, – тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головною умовою існування нації» [7, с. 62]. Далі у документі ставиться *вимога окремого самостійного війська*, а також стверджується: «Через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшими зусиллями пильнує вилитись у форму держави самостійної і незалежної» [7, с. 64].

Аналогічні вимоги на Наддніпрянщині декларували також і молоді українські ліберали. Вони були представлені в Українській демократичній партії, і пізніше в Українській радикальній партії та Українській демократично–радикальній партії [8, с. 59]. Зроджене з громадського руху останньої третини ХІХ ст., нове покоління громадських діячів ставило принциповим аспектом своєї програми саме незалежність: «Партія певна, що здійснити всі її соціальні ідеали можна буде тільки при повній політичній самостійності українського народу і необмеженому праві його рішати самому у всіх справах, які його торкаються. Вибороти таке становище для нашого народу буде нашою метою» [9, с. 142].

Як бачимо, створення української держави було початковою стратегічною метою різних груп української політичної еліти та громадського активу наприкінці ХІХ ст., – галицьких народників, наддніпрянських лібералів (молодих громадівців) та всіх тих, хто увійшли до складу засновників РУП у 1900 р. Варто звернути увагу, знову ж таки на синхронність політичних заяв молодого покоління українців Західної та Східної України щодо необхідності досягнення державної незалежності.

Державницькі гасла складали також важливу частину у програматиці лівих політичних сил, які слід розглянути окремо. У першому номері газети «Воля» за 1900 р., партійного органу галицької Української соціал–демократичної партії (далі – УСДП), передова стаття містила таке формулювання: «Ми змагаємо до того, щоби цілий народ український виборів собі національну волю та самостійність політичну; наша ціль – вільна держава українського люду, українська республіка» [10, с. 55–56]. Ранні соціалісти Наддніпрянщини також у 1900 році висунули базовою програмною вимогою «демократичну, українську республіку» [11, с. 89]. Крім того, у їх «Нарисі програми української партії соціалістичної» зроблено особливий акцент на питанні національної рівноправності: «Ми в польським, російським, німецьким робітникам, що прийшов вже до класової свідомості, вбачаємо брата і простираємо йому руку з братерським утиском, домагаючись од нього *вшанування наших прав*» (курсив мій – М. Ф.) [11, с. 91]. Впливова у часи Української Народної Республіки (далі – УНР) ліво–центристська партія «есерів», ще до Першої світової війни висунула гасло «вільної України» – це було закріплено у Заяві Головної Ради Української партії соціалістів–революціонерів (далі – УПСР) за 1911 р. [12, с. 167].

Після лютневої революції 1917 р. соціалістичні партії зайняли ключові позиції з прийняття рішень в УНР. На чолі Центральної Ради (далі – ЦР) став представник УПСР, лідер же Української соціал–демократичної робітничої партії (далі – УСДРП) очолив кабінет під назвою Генеральний Секретаріат (далі – ГС). Маючи більшість і в тогочасному парламенті (ЦР) і в уряді (ГС), ліві спершу зайняли обережні та вичікувальні позиції поступового унезалежнення України від Російської імперії. Зокрема, це відобразилося у трьох перших універсалах, а також у скликанні 3'їзду поневолених народів Росії у вересні 1917 р. З точки зору соціал–демократів, важливим тактичним засобом для політичного унезалежнення від петербурзького центру колишньої митрополії була вимога окремих для України Установчих Зборів. Вона була програмною позицією, затвердженою УСДРП на її ІV Конгресі в жовтні 1917 р.: «Конгрес уважає, що ніяким чином Всеросійські Установчі Збори не повинні порушувати права на повне самовизначення, аж до відділення окремих націй Росії. Уважаючи, що реалізація всіх здобутків революції на Україні може бути забезпеченою тільки тоді, коли підстави нового ладу будуть вироблені самою людністю України, конгрес визнає необхідним скликання Суверенних Українських Установчих Зборів» [13, с. 336]. Наведені резолюції українських соціал–демократів, як бачимо, сформульовані у категоричній манері щодо питання власного волевиявлення українського народу – проведення окремих від російських Установчих Зборів було важливою програмною домінантою УСДРП.

Після більшовицького перевороту в Росії, вторгнення у грудні 1917 р. російських¹ військ в Україну та створення у Харкові паралельного з київським урядом зі схожою назвою², всередині українських лівих відбулося ідеологічне перегрупування і в грудні 1917 р. була створена Українська партія соціалістів–самостійників (далі – УПСС) – ще одна соціалістична партія, яка, за визнанням сучасників тих подій, найрішучіше серед усіх соціалістичних партій обороняла суверенність українського народу [5, с. 34]. Своїми витокami УПСС сягала Української народної партії (далі – УНП), частини РУП, що від'єдналася у 1902 р. задля утвердження своєї ідеологічної позиції щодо незалежного національно–державного життя для українського народу [14, с. 9]. Відповідно, незалежність України постанала першорядною вимогою також і в програмних документах УПСС. При цьому, в ідеології соціалістів–самостійників прямо

¹ Введенням військ до Харкова в грудні 1917 р. та до Києва у січні 1918 р. керувала російська партія більшовиків на чолі з В. Леніном – на той час Комуністичної партії (більшовиків) України (далі – КП(б)У) ще не існувало.

² На думку дослідників, російські більшовики тоді прагнули подати своє збройне вторгнення на Україну в якомогі привабливішому для українського суспільства вигляді і не хотіли конфлікту з українським національно–визвольним рухом; тому насаджений ними у Харкові уряд було іменовано «Народним секретаріатом» подібно до назви уряду Центральної Ради, який називався Генеральним секретаріатом [15, с. 10–12]. Символічно, що, зберігаючи назву «УНР», більшовики одночасно знищували дім М. Грушевського у Києві з його архівом і бібліотекою [16, с. 134]. Щоправда вже у квітні 1918 р. Й. Сталін дав наказ у телефонній розмові «українському більшовикові» В. Затонському припинити «гратися в уряд і республіку», що означало ліквідацію навіть цієї фіктивної державності на Україні [17, с. 61].

пов'язані між собою питання здобуття державності та вирішення гостроактуальної для тогочасної української спільноти земельної проблеми. Зокрема, Установчий З'їзд УПСС постановив: «Одержати землю і розв'язати земельне питання може тільки самостійний народ, і тому проголошення Самостійної Української Народної Республіки є необхідною умовою для розв'язання аграрного питання на Україні» [18, с. 351]; у Програмі партії, прийнятій на цьому ж з'їзді, аналогічно задекларовано, що лише після здобуття права вільно розпоряджатися своєю долею і своєю землею, можливою стає націоналізація землі на Україні [19, с. 350].

Еволюція державницької складової ідеологій ліво-центристських партій ЦР, набула завершеного вигляду у прийнятому за їх ключовою участю тексті Четвертого Універсалу. Звертаючись до українського народу, автори документу проголосили *державний суверенітет*, назвавши подію «справдженням давньої мрії батьків»: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, нівід кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу. Зі всіма сусідніми державами, як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки, – влада у ній буде належати тільки Народові України, іменем якого поки зберуться Українські Установчі Збори будемо радити ми, Українська Центральна Рада» [20, с. 372].

До вищенаведеного аналізу ідеологій українських соціалістичних партій Східної України першої половини ХХ ст. слід додати також, що саме під їх керівництвом до влади прийшла Директорія, яка проголосила об'єднання Західної та Східної України «в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку» [21, с. 423]. Східно-українські соціалісти та соціал-демократи пройшли власну еволюцію формулювання державницьких концептів. Їх участь у прийнятті Четвертого Універсалу та в здійсненні злуки всіх українських земель була визначальною. При цьому, до державницької ідеології було додано ідеологему «державного суверенітету» з точним формулюванням – «суверенітет держави українського народу».

Право-центристською політичною силою на Наддніпрянській Україні у період першої половини ХХ ст., яка незмінно залишалась на консервативних позиціях була УДХП. Перша повна програма партії, доцвілена жовтнем 1917 р. містить чи не найбільший серед усіх програмних документів історичний екскурс. У ньому, зокрема, стверджувалося, що завдяки існуванню державності, піддані київського князя користувалися «на своїй землі повнотою своїх суверенних прав», які потрібно відновити і досягти повного національного визволення для українського народу: «І тому *боротьбу задержавний суверенітет цілого українського народу* по всій Україні, ми ставимо найважливішою і вихідною точкою нашої політичної програми» (курсив мій – М. Ф.) [22, с. 304–305].

Таким чином, Програма УДХП є першим в історії України партійним документом, у якому боротьба за державний суверенітет – це головна мета. Варто зауважити, що мова йде про «цілий український народ» – більш ніж за рік до об'єднання українських земель.

У середовищі української партійно-політичної еліти у складі Австро-Угорської імперії існував

майже цілковитий консенсус щодо необхідності в суверенній українській державі. Тому в ухваленому після Листопадового чину Українською Національною Радою (надалі – УНРада) 13 листопада 1918 р. «Тимчасовому Основному Законі про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» одразу після точного опису кордонів Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР) містилась окрема стаття («Артикул III») під назвою «*Державна суверенність*», у якій було закріплено: «Ця державна територія творить самостійну Західно-Українську Народну Республіку» [23, с. 407]. Ідеологи галицьких партій вже наприкінці ХІХ ст. усвідомлювали і формулювали важливість також і *економічного суверенітету*. Один з лідерів студентських виступів кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Л. Цегельський у політичному рефераті до Другого віча в липні 1900 р. зазначав: «Тільки в своїй власній державі стануть всі капітали служити українському народові, його економічному і культурному піднесенню» [24, с. 77–78]. Ідейний натхненник молодшого покоління Русько-української радикальної партії Ю. Бачинський у праці «Україна Irredenta» ще у 1895 р. зазначав про користь з власної політичної адміністрації, яка захищала б українські підприємства від «заграничної конкуренції» та «могучої хвилі надмірної продукції віденських фабрик» та сприяла б розвитку промисловості у галицьких містах, щоб перетворити їх «на великі промислові, фабричні центри» [25, с. 28–29].

Економічна домінація наявна при формулюванні концептів державницької ідеології також і в документах українських комуністів. Зокрема, у Програмі Української комуністичної партії (далі – УКП) є прив'язка специфічних чинників «українського господарчого організму» до «незалежності і самостійності економічного й політичного порядкування» окремої української республіки [26, с. 438]. Подібним чином, і Українська комуністична партія (борьбистів) у Меморандумі до Виконавчого Комітету Комінтерну від 28 серпня 1919 р. відзначає: «Глибока своєрідність соціально-економічної й національно-культурної структури України з безперечною очевидністю видвигає і політичний бік питання про необхідність конструювання України в окрему Радянську Республіку, як самостійного члена назріваючої всевітньої федерації Радянських Республік. Вся повнота специфічних умов і особливостей устрою господарчого життя і групування соціальних сил, що визначає хід і темп розвитку соціальної революції, з неминучою конечністю повинна знайти своє *державно-політичне завершення у всіх обсягах життя*» (курсив мій – М. Ф.) [27, с. 434]. Як бачимо, дві крайні ліві українські політичні партії, як і всі розглянуті вище, поділяли програмну вимогу державної незалежності для України.

Своєрідним ідеологічним антиподом до програмних позицій українських комуністів була *резолуція «Україна і Росія»*, прийнята ще однією комуністичною партією – КП(б)У – на її І-му з'їзді, що проходив у Москві 5 – 12 липня 1918 р. і був установчим для цієї організації. Парадоксально, але, відповідно до документу, при створенні своєї партії, «українські комуністи» визначили програмною засадою створення російської держави. Якщо дослівно, то КП(б)У виступила «за революційне

об'єднання України з Росією *на засадах пролетарського централізму в межах Російської Радянської Соціалістичної Республіки*¹ [28, с. 399] (характерною є відсутність слова «Федеративної» у назві, курсив мій – М. Ф.). Згідно з точкою зору українських комуністів, що була викладена у Меморандумі УКП до Конгресу III-го Комінтерну, КП(б)У «не вміє втягнути внутрішні сили українського пролетаріату і трудящого селянства для участі в пролетарській революції, не вміє об'єднати міський пролетаріат з сільським напівпролетаріатом, а це по причині її органічного незв'язання з українською революцією, і тому, що вона спирається на російські, або зрусифіковані верхи пролетаріату, на елемент відірваний від українського народу» [29, с. 447]. Українські комуністи прямо називають у цьому документі КП(б)У обласною організацією Російської комуністичної партії (більшовиків) (далі – РКП(б)), строго-централізованої на ленінських засадах партійної диктатури. Таким чином, КП(б)У створювалась із згодом керувала Україною як окрема партія лише формально, насправді ж відсутність самостійної у своїх рішеннях більшовицької партії України призвела до фіктивного характеру української державності в УСРР та *необхідності в подальшій боротьбі за реальну незалежність України*.

На відміну від регіональної вітки РКП(б) з монопольним становищем на Наддніпрянщині, українські об'єднання, що продовжували діяти у період між світовими війнами у межах Польщі, – залишалися на державницьких ідеологічних позиціях. Деякі з них не змінювали їх ще з кінця XIX ст., як наприклад УСДП [10, с. 55–56]. Обидві частини колишньої народницької партії УНДС, що була у 1919 р. перейменована на Українську народну трудову партію (далі – УНТП), закріпили у своїх програмах ідеологеми *суверенітету українського народу та незалежності української держави* [30, с. 4; 31, с. 46]. До цих же цілей висловили своє прагнення партії, що увійшли у 1925 р. до складу Українського національно-демократичного об'єднання (далі – УНДО), – до того ж, у двох модифікаціях програмних документів цього об'єднання [32, с. 50; 33, с. 59]. Більш поміркована позиція зафіксована у Пункті VII «Програмової заяви» Української католицької народної партії, яка у межах українських земель, що були приєднані до Польщі на початку 1920-х, вбачала своїми завданнями лише «плекати історичну традицію тих земель та поширювати серед всіх категорій її людности ідеї господарсько-політичної солідарности, окремішности та самостійности» [34, с. 350].

Суттєво відрізнялася від інших українських партій міжвоєнного періоду у тактиці і засобах політичної боротьби праворадикальна Організація українських

націоналістів (далі – ОУН). Державницькі цілі для України визнавалися цією організацією з перших років її діяльності [35, с. 441] і не змінювались надалі, у тому числі під час Другої світової війни [36, с. 12]. Більш того, ОУН вдалась до проголошення української держави у Львові 30 червня 1941 р., за що її ключові лідери, серед яких і С. Бандера, опинилися у нацистських концтаборах. У декларації зазначалося, що на західно-українських землях влада належить українському національному урядові і було поставлено завданням боротися за державний суверенітет і соборність [37, с. 24]. Державницькі концепти «самостійності» і «соборності» стали метою, заради досягнення якої численні українці брали участь у складі Української повстанської армії. Політична програма останньої містить обидві ідеологеми: «Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі» [38, с. 78]. Самооборонний характер формулювань присутній також і у програмних документах ОУН, характерною для яких є національно-визвольна риторика і повна відсутність будь-яких шовіністичних чи ксенофобських суджень. Навпаки, у Програмових постановках III-го Збору ОУН (серпень 1943 р.) чітко артикулюється заперечення ідеологій, які представляють екстремуми політичного спектру, тобто від комунізму і від фашизму: «ОУН з усією рішучістю бореться *проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій*, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів. Тому ми *проти російського комунізму-більшовизму і проти німецького націонал-соціалізму*. ОУН проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіалістичні цілі, «визволяв», «брав під охорону», «під опіку» інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок» (курсив мій – М. Ф.) [39, с. 65]. Крім того, у статті «Наше становище до російського народу» (червень 1949 р.) один з ідеологів ОУН О. Дяків-Горновий розвіює штучно створені і поширені пізніше міфи про негативізм ОУН щодо росіян, розділивши це питання на дві складові – ставлення до російського народу і ставлення доросійських імперіалістів. «У кожному з тих двох окремих питань наше становище – різне. Наше становище до російського народу нічим не відрізняється від нашого становища до всіх інших народів. Воно впливає з основних наших ідейно-політичних засад – Воля Народом! Воля Людині!» [40, с. 153]. З цього зрозуміло, що програмні положення ОУН мали національно-визвольний зміст і базувалися на державницькій ідеології.

Окремої уваги заслуговує побіжно згадуваний вище концепт «соборності». У політико-правому значенні вперше його вжив М. Грушевський у 1906 р. у статті «З біжучої хвилі. Галичина і Україна» у контексті окреслення сприйняття піддавстрійської України як своєї фабрики, на якій «виковується українська культура для цілої соборної України», з боку галицької спільноти [41, с. 489].

Специфічний саме для української державницької ідеології концепт «соборності» є спільним для всіх тогочасних напрямів українського політичного руху. Його прообраз був сформульований на рубежі XIX і XX ст.

¹ Про те, що лідери українського більшовизму на чолі із М. Скрипником (застрелився у 1933 р. після масової гибелі українського народу від голодомору) насправді не мали вирішального впливу в організації В. Леніна свідчать події напередодні створення КП(б)У. У квітні 1918 р. на партійній нараді у м. Таганрог М. Скрипник та деякі його однодумці виступили з декларацією про створення окремої від РКП(б) української партії – рівноправної з російською. В результаті, на тій же нараді був ліквідований окремий уряд – Народний Секретаріат більшовицької УНР [74, с. 61–62], і, після кампанії із «зацькування», ця українська меншість змушена була відмовитися від будь-яких незалежницьких планів і погодитися на аналізовану тут резолюцію «Україна і Росія» [73, с. 11].

одночасно засновниками РУП у Харкові та народниками і соціал-демократами у Львові. Зокрема, у Програмі УНДС проголошено дві цілі – державна незалежність українського народу та об'єднання його в «одноцільний національний організм», в якому би загалом народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами: культурними, економічними і політичними» [42, с. 57]. Терміном «цілий народ український» оперувала також УСДП [10, с. 56]. Представники іншої частини України виклали своє розуміння соборності у формулі «одна, єдина, нероздільна вільна, самостійна Україна», яка тричі повторена у першому маніфесті РУП [7, с. 67, 70].

Наведені програмні вимоги були втілені в життя через менш ніж два десятиліття. На основі договору, підписаного у Фастові 1 грудня 1918 р., відповідні рішення у січні 1919 р. по черзі прийняли УНРада, ЗУНР та Директорія УНР. Зокрема, у рішенні останньої сказано: «Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна» [21, с. 423]. Слід нагадати також, що у Програмі УДХП за жовтень 1917 р. у контексті досягнення державного суверенітету як мети політичної діяльності вже йшлося про «цілий український народ» – за рік до проголошення ЗУНР та її подальших об'єднувачих процесів зі східно-українськими землями [22, с. 305].

Незважаючи на поразку Революції 1917–1920 рр., на західно-українських землях громадські об'єднання продовжували використовувати ідеологему «соборності». Прикладами можуть послужити програмні документи УНДО та УНТП у 1920–х рр. [30, с. 4; 31, с. 46; 32, с. 50; 33, с. 59]. У Програмі останньої заявлено: «Українська Народна Трудова Партія стоїть на становищі Самостійної і Соборної Демократичної Української Держави»¹ [30, с. 4]; крім того, на травневому з'їзді УНТП 1923 р. лідер цієї партії В. Охримович заклав концепт «соборності» наріжним каменем свого виступу: «Соборність і суверенність перестали бути романтичними мріями, які існували лише в уяві. Співпраця двох частин народу скріпила національну свідомість і скристалізувала ідеали нації» [43, с. 88].

Ідеологема «соборності» була присутня також у документах часів Другої світової війни, серед яких чільне місце посідає Декларація УНРади², оприлюднена у квітні 1944 р. [44, с. 96]. У ній категорично стверджувалося збереження державницьких цілей для України: «В сучасному вирішальному етапі Другої світової війни, коли українська територія у своїй переважній частині зайнята Советською Росією, а в менших – Німеччиною, Румунією й Угорщиною, ми, УНРада, що репрезентуємо волю й єдність Українського Народу, іменем всього його заявляємо, що визвольна його боротьба триватиме далі, аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави»³ – цей документ підписали, серед інших, голова УНРади проф. М. Величківський та

¹ Слова написані з великої літери в оригінальному тексті.

² УНРада була створена 18 жовтня 1918 р. та представляла владу в ЗУНР з першого дня її створення (Листопадовий Чин). УНРада приймала Тимчасовий Основний Закон для республіки.

³ Слова написані з великої літери в оригінальному тексті.

Перший заступник голови, керівник Української греко-католицької церкви, митр. А. Шептицький [44, с. 95–96].

Висновки. Прагнення до об'єднання України та створення окремої держави, викладене у програмах громадських та політичних об'єднань наприкінці XIX – у першій половині XX ст., викликало формування української державницької ідеології. Три з її ключових концептів – «незалежність», «соборність» та «суверенітет» – є спільними для документів усіх тогочасних українських партій, кожна з яких на певному етапі свого розвитку вдавалась до цих ідеологем.

Концепт «державного суверенітету» є чільним в цілому для української державницької ідеології. Він став основоположним саме для обґрунтування української державності. Хоча спочатку домінувала більш м'яка його форма – «незалежності» («самостійності»). Імплицитно присутній у програмних документах від початку XX ст. концепт «соборності», тим не менше, був доданий до державницької ідеології пізніше – з проголошенням Злуки Західної та Східної України 22 січня 1919 р., після чого він незмінно присутній у партійних програмах, у політичній риторичній та в літературі з 1920–х рр. і до сьогодні.

Винесений у назву статті період в історії України з певної точки зору можна було б означити «партійною епохою», оскільки протягом цих пів-століття українцями були розроблені ідеології для об'єднання різних напрямів ліво-правого спектру. Водночас, аналіз першоджерел показав, що всі тогочасні українські громадські об'єднання, незалежно від їх позиції у партійно-ідеологічному вимірі, зверталися до основних концептів української державницької ідеології, що була вперше артикульована саме в цей період – кінця XIX – першої половини XX ст.

Подальші студії проблематики, на думку автора, доцільно скерувати у напрямі компаративістських досліджень української державницької ідеології у порівнянні з державотворчими ідеологіями слов'янських країн Південної Європи.

Список використаних джерел

1. Програма Народної Ради від 24 березня 1892 року. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.17–18.
2. Програмові засади Братства Тарасівців. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.19–25.
3. Заклик на Друге віче української академічної молоді (Львів 8 липня 1900 р.). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.75–79.
4. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні: у 2 т. – К.: Книгоспілка, 1926. – Т.1: РУП. –388 с.
5. Гайдалемівський П. Українські політичні партії: їх розвиток і програми. –Зальцведель: [б.в.], 1919. –41 с.
6. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. –510 с.
7. Міхновський М. Самостійна Україна. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.61–72.
8. Донченко С. Ліберальні партії України (1900–1919). – Дніпродзержинськ: Видавничий відділ ДДТУ, 2004. – 379 с.
9. Платформа Української радикальної партії. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т.

- / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.141–146.
10. На склоні століття («Воля», 1900 рік). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.53–56.
11. Нарис програми української партії соціалістичної (фрагменти з газети «Воля» за 1 серпня 1900 р.). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.88–91.
12. Боротьбою здобудеш право своє! (Заява Головної Ради УПСР, серпень, 1911 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.165–167.
13. Резолюції IV Конгресу Української соціал-демократичної робітничої партії (13–16 жовтня 1917 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.331–338.
14. Матеріали до програми, тактики й організації Української Народної Партії. – Київ; Відень: [б.в.], 1920. – 44 с.
15. Кульчицький С. Національна політика більшовиків в Україні під час створення комуністичного ладу // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2005. – Вип.13. – С.3–56.
16. Грушевський М. На порозі нової України. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Товариство «Знання» України, 1991. – С.133–225.
17. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр–субцентр влади (1917–1938). – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 376 с.
18. Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників–Соціалістів 17–21 грудня 1917 р. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.351–362.
19. Програма Української Партії Самостійників–Соціалістів. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.344–351.
20. Четвертий Універсал Української Центральної Ради. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.374.
21. Акт Директорії від 22 січня 1919 року. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.423.
22. Програмові засади Української демократично-хліборобської партії. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.304–307.
23. Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою 13 листопада 1918 р. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.406–407.
24. Цегельський Л. Політичний реферат до Другого віча української академічної молоді (Львів 8 липня 1900 р.). Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.76–79.
25. Бачинський Ю. Україна ігредента. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.26–33.
26. Програма Української Комуністичної Партії (Ухвалена Першим Установчим З'їздом, 22–25 січня 1920 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.438–440.
27. Меморандум Української Комуністичної Партії (боротьбістів) до Виконавчого Комітету III-го Комуністичного Інтернаціоналу від 28 серпня 1919 р. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.427–437.
28. Україна і Росія (Резолюція I з'їзду КП(б)У, 5–12 липня 1918 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.399.
29. Меморандум Української Комуністичної Партії до Конгресу III-го Комуністичного Інтернаціоналу (19 липня – 7 серпня 1920 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.441–456.
30. Головні точки Програми Української Народньої Трудової Партії. – Львів: Накладом Народнього Комітету, 1923. – 8 с.
31. Із політичних резолюцій з'їзду делегатів Української народної трудової партії (21 квітня 1924 року). Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Додатки. – Львів; Жовква: Місіонер, 1995. – С.46–47.
32. Платформа УНДО (11 липня 1925 року). Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Додатки. – Львів; Жовква: Місіонер, 1995. – С.49–51.
33. Із проекту програми УНДО (24 квітня 1926 року). Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). Додатки. – Львів; Жовква: Місіонер, 1995. – С.59–60.
34. Програмова заява Української Католицької Народної Партії (Української Народної Обнови) (серпень 1935 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.2. – С.349–351.
35. Заява Проводу Організації українських націоналістів (листопад 1930 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.2. – С.339–342.
36. Політичні постанови II Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) (квітень 1941 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.3. – С.12–20.
37. Акт проголошення української держави (30 червня 1941 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.3. – С.24.
38. За що бореться Українська повстанча армія (УПА)? Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.3. – С.78–81.
39. Програмові постанови III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) (21–25 серпня 1943 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.3. – С.65–68.
40. Дяків-Горновий О. Ідея і Чин: повна збірка творів. – Нью Йорк; Торонто; Мюнхен: Товариство Колишних Вояків У.П.А., 1968. – 408 с.
41. Грушевський М. Галичина і Україна // Літературно-Науковий Вістник. – Грудень 1906. – Річник IX. – Т.36, Кн.12. – С.489–496.
42. Програма Національно-демократичного (народного) стороництва. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.1. – С.57–58.
43. Охримович В. Сучасне політичне положення й наша тактика (доповідь на Народньому з'їзді 21 травня 1923 року). Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.2. – С.87–90.
44. Декларація Української Національної Ради від 22 квітня 1944 р. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали: у 3 т. / уклад.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т.3. – С.95–96.

References

1. Programa Narodnoi' Rady vid 24 bereznja 1892 roku. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – Т.1. – С.17–18.
2. Programovi zasady Bratstva Tarasivciv. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – Т.1. – С.19–25.
3. Zaklyk na Druge viche ukrai'ns'koi' akademichnoi' molodi (L'viv 8 lypnja 1900 r.). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti.

- Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.75–79.
4. Germajze O. Narysy z istorii' revoljucijnogo ruhu na Ukrai'ni: u 2 t. – K.: Knygospilka, 1926. – T.1: RUP. – 388 s.
5. Gajdalemiv's'kyj P. Ukrai'ns'ki politychni partii': i'h rozvytok i programy. – Zal'cvedel': [b.v.], 1919. – 41 s.
6. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – 510 s.
7. Mihnov's'kyj M. Samostijna Ukrai'na. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.61–72.
8. Donchenko S. Liberal'ni partii' Ukrai'ny (1900–1919). – Dniprodzerzhyn's'k: Vydavnychij viddil DDTU, 2004. – 379 s.
9. Pljatforma Ukrai'ns'koi' radykal'noi' partii'. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.141–146.
10. Na skloni stolittja («Volja», 1900 rik). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.53–56.
11. Narys programy ukrai'ns'koi' partii' socyjalistychnoi' (fragmenty z gazety «Volja» za 1 serpnja 1900 r.). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.88–91.
12. Borot'boju zdobudesh pravo svoje! (Zajava Golovnoi' Rady UPSR, serpen', 1911 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.165–167.
13. Rezoljucii' IV Kongresu Ukrai'ns'koi' social-demokratychnoi' robotnychoi' partii' (13–16 zhovtnja 1917 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.331–338.
14. Materialy do programy, taktiky j organizacii' Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Partii'. – Kyi'v: Viden': [b.v.], 1920. – 44 s.
15. Kul'chyc'kyj S. Nacional'na polityka bil'shovyktiv v Ukrai'ni pid chas stvorennja komunistychnogo ladu // Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr. – 2005. – Vyp.13. – S.3–56.
16. Grushevs'kyj M. Na porozj novoi' Ukrai'ny. Hto taki ukrai'nci i chogo vony hochut'. – K.: Tovarystvo «Znannja» Ukrai'ny, 1991. – S.133–225.
17. Vasyly'jev V. Politychne kerivnytvo URSR i SRSR: dynamika vidnosyn centr–subcentr vlyady (1917–1938). – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2014. – 376 s.
18. Postanovy Vseukrai'ns'kogo Z'i'zdu Samostijnykiv–Socijalistiv 17–21 grudnja 1917 r. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.351–362.
19. Programa Ukrai'ns'koi' Partii' Samostijnykiv–Socijalistiv. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.344–351.
20. Chetvertij Universal Ukrai'ns'koi' Central'noi' Rady. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S. – 374.
21. Akt Dyrektorii' vid 22 sichnja 1919 roku. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.423.
22. Programovi zasady Ukrai'ns'koi' demokratychno–hliborobs'koi' partii'. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.304–307.
23. Tymchasovyj Osnovnyj Zakon pro derzhavnu samostijnist' ukrai'ns'kyh zemel' buvschoi' avstro–ugors'koi' monarii', uhvalenyj Ukrai'ns'koju Nacional'noju Radoju 13 lystopada 1918 r. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.406–407.
24. Cegel's'kyj L. Politychnyj referat do Drugogo vicha ukrai'ns'koi' akademichnoi' molodi (L'viv 8 lypnja 1900 r.). Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.76–79.
25. Bachyn's'kyj Ju. Ukrai'na irredenta. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.26–33.
26. Programa Ukrai'ns'koi' Komunistychnoi' Partii' (Uhvalena Pershym Ustanovchym Z'i'zdom, 22–25 sichnja 1920 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.438–440.
27. Memorandum Ukrai'ns'koi' Komunistychnoi' Partii' (borot'bistiv) do Vykonavchogo Komitetu III-go Komunistychnogo Internacionalu vid 28 serpnja 1919 r. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.427–437.
28. Ukrai'na i Rosija (Rezoljucija I z'i'zdu KP(b)U, 5 – 12 lypnja 1918 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.399.
29. Memorandum Ukrai'ns'koi' Komunistychnoi' Partii' do Kongresu III-go Komunistychnogo Internacionalu (19 lypnja – 7 serpnja 1920 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.441–456.
30. Golovni tochky Programy Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Trudovoi' Partii'. – L'viv: Nakladom Narodn'ogo Komitetu, 1923. – 8 s.
31. Iz politychnyh rezoljucij z'i'zdu delegativ Ukrai'ns'koi' narodnoi' trudovoi' partii' (21 kvitnja 1924 roku). Ukrai'ns'ke nacional'no-demokratyчне ob'jednannja: pershij period dijaj'nosti (1925–1928). Dodatky. – L'viv: Zhovkva: Misioner, 1995. – S.46–47.
32. Platforma UNDO (11 lypnja 1925 roku). Ukrai'ns'ke nacional'no-demokratyчне ob'jednannja: pershij period dijaj'nosti (1925–1928). Dodatky. – L'viv: Zhovkva: Misioner, 1995. – S.49–51.
33. Iz proektu programy UNDO (24 kvitnja 1926 roku). Ukrai'ns'ke nacional'no-demokratyчне ob'jednannja: pershij period dijaj'nosti (1925–1928). Dodatky. – L'viv: Zhovkva: Misioner, 1995. – S.59–60.
34. Programova zajava Ukrai'ns'koi' Katolyc'koi' Narodnoi' Partii' (Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Obnovy) (serpen' 1935 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.2. – S.349–351.
35. Zajava Provodu Organizacii' ukrai'ns'kyh nacionalistiv (lystopad 1930 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.2. – S.339–342.
36. Politychni postanovy II Velykogo Zboru Organizacii' Ukrai'ns'kyh Nacionalistiv (S. Bandery) (kviten' 1941 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.12–20.
37. Akt progoloshennja ukrai'ns'koi' derzhavy (30 chervnja 1941 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.24.
38. Za shho boret'sja Ukrai'ns'ka povstancha armija (UPA)? Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.78–81.
39. Programovi postanovy III Nadzvychajnogo Velykogo Zboru Organizacii' Ukrai'ns'kyh Nacionalistiv (S. Bandery) (21–25 serpnja 1943 roku). Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.65–68.
40. Djakiv–Gornovyj O. Ideja i Chyn: povna zbirka tvoriv. – N'ju Jork; Toronto; Mjunhen: Tovarystvo Kolyshnih Vojakiv U.P.A., 1968. – 408 s.
41. Grushevs'kyj M. Galychyna i Ukrai'na // Literaturno–Naukovyj Vistnyk. – Gruden' 1906. – Richnyk IX. – T.36, Kn.12. – S.489–496.
42. Programa Nacional'no-demokratychnogo (narodnogo) stonronnyctva. Ukrai'ns'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.1. – S.57–58.
43. Ohrymovych V. Suchasne politychne polozhennja j nasha taktyka (dopovid' na Narodn'omu z'i'zdi 21 travnja 1923 roku). Ukrai'ns'ka

suchsil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.2. – S.87–90.

44. Deklaracija Ukrai'ns'koi' Nacional'noi' Rady vid 22 kvitnja 1944 r. Ukrai'ns'ka suchsil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dokumenty i materijaly: u 3 t. / uklad.: T. Gunchak, R. Sol'chanyk. – Mjunhen: Suchasnist', 1983. – T.3. – S.95–96.

Furmanyuk M. I., postgraduate student, Institute of Political and Ethnic Studies I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), furmanyuk@gmail.com

Articulation of Ukrainian state-building ideology in the documents of political parties in the period from the end of the XIXth to the middle of the XXth century

The article is intended to clarify main concepts of Ukrainian state-building ideology, common to different Ukrainian political parties of the period. Central method of the study is document analysis. The study reveals that there were no identical aims of all political parties despite of their ideological profile: gaining state sovereignty, and achievement of the unification of all Ukrainian lands in one state. The concept of «state sovereignty» was explicitly formulated for the first time in 1917 Manifestos of the conservative Ukrainian Democratic and Farmer's Party. Before this, the concept of «independence» was predominantly used in party programs, statements, appeals, and even first issue editorials of party newspapers of that time. It is found out that primary stimulus of the political activity, including state-building ideologues creation, was the wish of Ukrainian people to have independent state.

Keywords: Ukrainian political parties of the first half of XXth century, state-building ideology, independence, state sovereignty.

* * *

УДК 329.055

Шипунов Г. В.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), gennadij.shipunov@gmail.com

СПЕЦИФІКА «ЛІВО–ПРАВОГО» ПАРТІЙНО–ІДЕОЛОГІЧНОГО РОЗМЕЖУВАННЯ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Визначено специфіку «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування, яке склалося у політичному просторі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи. Доведено, що особливості позиціонування лівих партій у рамках двовимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення матеріальних і постматеріальних питань зумовлена обраними ними стратегіями адаптації до нових політичних та економічних умов, які виникли унаслідок подвійного транзиту від комуністичного авторитарного режиму до демократії та вільного ринку. Обґрунтовано, що особливості позиціонування правих партій у рамках двовимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного поділу, а отже, специфіка сполучення ними матеріальних і постматеріальних питань зумовлена ступенем ефективності тих політичних та соціально–економічних трансформацій, які відбуваються у посткомуністичних суспільствах.

Ключові слова: ліві партії, праві партії, ідеологія, транзит, посткомунізм.

Входження та остаточне закріплення у політологічному дискурсі «ліво–правої» семантики, яка, однак, характеризується несталістю основних понять (вони постійно змінюються, набуваючи нових ознак та змісту, залежно від того чи іншого суспільно–політичного контексту або, навіть, політичних традицій, які панують у певному регіоні [3, с. 297–298]), дали поштовх тривалій науковій дискусії відносно специфіки концептуалізації зазначеного розмежування та його пізнавального потенціалу [2, с. 74]. Сьогодні одним із надважливих та актуальних напрямів дослідження у цьому контексті є з'ясування особливостей міжпартійної конкуренції (а отже, її позиціонування партій у межах «ліво–правого» поділу) у посткомуністичних державах Центральної

та Східної Європи, зокрема й в Україні, на тлі тих кардинальних суспільно–політичних та соціально–економічних перетворень, які там відбуваються протягом останніх тридцяти років [7, с. 246–247].

Актуальність цієї наукової проблеми та її недостатня розробленість у рамках вітчизняної політичної науки зумовлює мету нашого дослідження – визначити та вивчити специфіку «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування, яке склалося у політичному просторі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи у контексті їхнього подвійного транзиту – до демократії та ринкової економіки.

Нашою вихідною методологічною позицією є положення теорії плюралізації про співіснування у політичному просторі сучасних держав традиційних (матеріальних) та нових (постматеріальних) визначень лівих і правих, які не витісняють одне одного з політичного дискурсу, а лише стають більш чи менш значущими в контексті певної соціально–політичної та економічної ситуації [1, с. 215–216; 5, с. 64–68]. Такий підхід дає змогу переосмислити традиційний погляд на «ліво–праве» розмежування політичного простору у форматі одновимірного лінійного поділу: необхідність врахування матеріальних та постматеріальних питань у визначенні сутнісних ознак лівих і правих перетворює його на двовимірний. Тобто він набуває ортогональної структури, у межах якої одна вісь відображає традиційне розмежування, засноване на матеріальних (економічних) питаннях, а інша – нове, що базується на постматеріальних (соціокультурних) проблемах. У рамках такої двовимірної структури і відбувається «ліво–праве» позиціонування політичних сил: за одних умов з упором на економічні питання, за інших – на соціокультурні.

Використання двовимірної структури «ліво–правого» партійно–ідеологічного розмежування є абсолютно необхідним методологічним засобом у контексті визначення особливостей відповідного поділу політичних сил у посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи. Адже лише у такий спосіб розкривається уся палітра пізнавальних можливостей, по–перше, для фіксації тих відмінностей, що існують між позиціонуванням партій у консолідованих демократіях Заходу та у посткомуністичних державах згаданого регіону, які детермінують різні варіанти поєднання ними матеріальних і постматеріальних питань; по–друге, для ефективного подолання зумовлених цим фактором концептуальних труднощів у ідентифікації лівих і правих у політичному просторі країн Центральної та Східної Європи.

Тож, відповідно до теоретичного підходу німецького дослідника Г. Кітшелята, в сучасних демократіях основні політичні розмежування, що визначають міжпартійну конкуренцію, обертаються навколо трьох головних питань: Хто є гравцем? Які є правила колективного вибору? Як гравці мають бути наділені ресурсами? У політико–практичному вимірі згадані питання конкретизуються у визначенні, відповідно, по–перше, критеріїв громадянства; по–друге, процедур ухвалення колективних рішень; по–третє, критеріїв розподілу ресурсів та можливостей серед громадян [4, с. 11–13].

Спираючись на цю методологічну установку, Г. Кітшелят обґрунтував положення, згідно з яким